

Als het concentratiekamp „AL Agfa Kamerawerk“ eind april 1945 ontruimd werd zijn volgens Rie Polak-Mair 60 vrouwen achtergebleven. De commandant had het de vrouwen overlaten wel of niet mee te gaan op de mars naar het Zuiden. Het overgrote deel der vrouwen verliet het kamp o.a. uit vrees voor oorlogsgeweld dat bij de verovering van München door de aanrukkende Amerikanen zou ontstaan. In tegenstelling tot de talrijke berichten over de barre voettocht naar het zuiden en de gelukkige bevrijding in Wolfratshausen, is er weinig bekend over de belevenissen van de achterblijvers in München. Behalve de achterblijvers in München bevonden zich enige vrouwen in het Revier (ziekenboeg) van het hoofdkamp Dachau. Uit een bericht in “De stem der lage landen”¹ heb ik 17 namen van Nederlandse vrouwen die achtergebleven in München en 12 in Dachau.²

Rie Polak-Mair was een van de achterblijvers. Haar zoon Paul Peters stelde haar herinneringen samen in „Mijn moeder Rie Polak-Mair“. Hier uit een brief aan haar kinderen:

Vanmorgen [27-4-45] zijn 465 van ons, Polen, Nederlanders, enige Fransen, Belgen en een groep Joegoslaven met de commandant, Unterscharführer³ [= korporaal] en enige SS de bergen ingegaan, om zich daar in veiligheid te brengen. Zestig⁴ vrouwen hebben ervoor bedankt die kruistocht mee te maken en dat bleek later een goed besluit geweest te zijn want de eerste dag waren er al vele uitvallers. Ongetraind, slecht gevoed en slecht gekleed als wij waren moest zo'n onderneming wel op een mislukking uitlopen. De beschieting van München is tot nog toe uitgebleven en naar het schijnt zal dat ook zo'n vaart niet meer lopen, want heden de 30ste April heeft Himmler⁵ de algehele capitulatie aan Rusland en de Anglo-Amerikanen aangeboden. Het kanongebulder dat sedert gisterenavond in heftigheid is toegenomen maar nog niet eens zo erg is, schijnt een strijd te zijn tussen de SS en de Freiheitskämpfer, die geholpen worden door de Anglo-Amerikanen. We hebben ons gereedgehouden om de bunker⁶ te betrekken, maar tot heden is dat nog niet nodig geweest. Wij zijn nu Häftlingen onder elkaar, wij zorgen voor onszelf, hebben bewegingsvrijheid en komen weer als vrije mensen met de buitenwereld in aanraking. Gisteren hebben we die vrijheid genomen, zijn met ons vieren onder het prikkeldraad doorgekropen en hebben onze eerste wandeling gemaakt. We zijn brutaalweg onderweg een restaurant binnengelopen, het bleek een kantine voor militairen te zijn, en hebben daar in een keurige omgeving een heerlijk bord stampot gekregen, het eerste compacte eten na zoveel maanden. We zijn uitgehongerd. Toen we thuis kwamen was er eten uitgedeeld voor 5 dagen, t.w. ongeveer 300 gr. brood, 1 p. margarine, stuk smeerkaas en een heel klein stukje worst. Iedere dag krijgen we bovendien nog een bord aardappelsoep en 5 Pelkartoffeln. De rest zien we ergens op te halen. Vandaag is het ons met ons achten gelukt, d.w.z. de 8 flatbewoners, een stuk brood en een bord dikke soep op te pikken in de kantine van de fabriek. We hebben gisteren op onze wandeling verscheidene Hollanders ontmoet en gesproken. Van een jongmens kregen we 60 M.⁷ om over wat geld te beschikken. We hoorden dat sedert Sept. in Holland al zo'n hongersnood heerste, waarover ik al in de couranten gelezen had, maar dat ik niet geloofd had. Holland kreeg 575 calorie p.p.p.d. las ik. De angst sloeg mij om het hart als ik aan jullie dacht. Hij vertelde mij ook dat Westerbork ook naar D. geëvacueerd was. 'k Heb nog altijd een kleine hoop dat Vader vrijgekomen is. Je wilt het zo graag geloven.⁸

¹ Een krantje van de bevrijde Nederlanders in Dachau.

² „Stemmen uit Dachau“, ook een krantje van de bevrijde gevangenen

³ In het protocol van zijn proces heeft hij de rang van Second Lieutenant

⁴ Waarschijnlijk vrij nauwkeurig, het ICRC noemt 59 vrouwen.

⁵ Himmler heeft al voor de 30ste april geprobeerd om met de west geallieerden, niet met Rusland, een separate vrede te sluiten maar zover is het nooit gekomen. Hitler pleegde 30 april zelfmoord.

⁶ Schuilkelder

⁷ Reichsmark

⁸ Zeno Polak is 28-2-1945 in (of bij) Auschwitz overleden

30 April 1945: Vandaag is het 7de Amerikaanse leger München binnengetrokken. In het Lager hoorden we 's avonds het geluid van vele rijdende auto's tot ons doordringen en naar de weg hollend zagen we de eerste Amerikanen voorbij rijden. Ons enthousiasme was onbeschrijfelijk. We riepen ze toe dat we Hollandse gevangenen waren en lieten het kruis op onze rug zien. We werden hartelijk toegewuifd. 1 mei kwamen al een paar Am. het kamp van ons in ogenschouw nemen. Ze vertelden ons van de vreselijke schouwspelen die ze in Dachau aangetroffen hadden en dat ze de commandant en zijn trawanten zonder vorm van proces opgehangen hadden en alle overige SS doodgeschoten hadden. Die dood is nog veel te mild geweest voor zulk onmenselijk tuig. De tegenstand in München is maar heel gering geweest. Er moeten nauwelijks 300 mensenlevens mee gemoeid geweest zijn. 1 mei is het defilé geweest van de Amerikaanse troepen. ... Ik heb helaas dat defilé niet gezien. Onze kamer was erop uitgetrokken om levensmiddelen te bemachtigen. Een enorm groot gebouw van de SS werd leeggeplunderd...Na maanden hebben we weer eens heerlijk kunnen eten.

Tot zover de schildering van Rie Polak-Mair. Op 4 mei bezocht het ICRC (Internationale Rode Kruis) de vrouwen in München.⁹ Mijn moeder Renny van Ommen en Nel Niemantsverdriet waren na de bevrijding ook op bezoek bij de vrouwen in München. De twee waren met de anderen op 4 mei in Föhrenwald bij Wolfratshausen aangekomen. Daar werden ze (6 mei?) van Amerikaanse oorlogsverslaggevers overgehaald om voor hun in Grünwald te werken. Vanuit Grünwald zijn Renny en Nel een namiddag op geleende fietsen naar de achtergebleven vrouwen in München gegaan. Ze wilden o.a. Jo Goos bezoeken. Jo Goos staat niet bij de 17 in de “Stem der Lage Landen” maar wel op de lijst van de St. James street.

Om na te gaan vanwaar en hoe de Nederlandse vrouwen thuis kwamen hebben we behalve de bovengenoemde kampkrantjes van Dachau de volgende bronnen:

1. Artikel in de Waarheid van 31 mei 1945. Het artikel met de titel “Terug in het leven bevat een reeks namen van mannen en vrouwen. O.a. 114 namen van Nederlandse “Agfa-vrouwen”. Dit zijn klaarblijkelijk “Agfa-vrouwen” die op de voetmars naar Wolfratshausen waren en vanuit Föhrenwald door het ICRC via Zwitserland, Frankrijk en België, Nederland bereikten.
2. De lijst “St. James Street” een lijst van de “Netherlands Commissioner for Emigration” met de opschrift “Political Prisoners liberated since May 1945 from Germany”¹⁰. De lijst bevat 124 namen van “Agfa vrouwen” plus enige vrouwen en mannen uit Mauthausen.¹¹ Tezamen bevatten de twee lijsten de namen van 147 van de 195 Nederlandse Agfa vrouwen.
3. Inlichtingen over voortijdig vrijgelatene “Agfa vrouwen” op het “Digitaal Monument Dachau” van het Verzetsmuseum in Amsterdam.
4. Verschillende biografieën met gegevens over de terugreis.

Met deze gegevens zijn twee lijsten samengesteld. De eerste lijst bevat 131 namen uit de lijsten van “De Waarheid” en “St. James Street”. De lijst “St. James Street” bevat namelijk 16 namen van vrouwen die in München Giesing achter bleven. Deze 16 zijn in de tweede lijst “Thuiskomst” opgenomen. In deze lijst zijn o.a. ook 21 namen opgenomen van vrouwen zonder duidelijke gegevens over waar ze bevrijd werden en hoe ze naar huis kwamen. Een aanleiding tot samenstelling van de twee lijsten was vaststellen hoeveel van de oorspronkelijk 195 vrouwen op de evacuatiemars naar het Zuiden gingen en in Wolfratshausen bevrijd werden. Door de 21 met onbekende terugreis is dat niet met zekerheid te bepalen. Bovendien bevat de lijst “St. James Street” misschien meer als de 16 bovengenoemde achterblijvers aan vrouwen die niet op de evacuatie mars gingen en in Wolfratshausen bevrijd werden. Van 35 vrouwen weten we met zekerheid, dat ze niet aan de mars hebben kunnen deelnemen. Zodoende zouden maximaal 160

⁹ „Dokumentation über die Tätigkeit des Internationalen Komitees vom Roten Kreuz zugunsten der in den deutschen Konzentrationslagern inhaftierten Zivilpersonen“

¹⁰ Doc. No. 78440059#1 (2.3.4.1/0114/0019) in conformity with the ITS Archives.

¹¹ Concentratiekamp in Oostenrijk.

Nederlandse vrouwen op mars zijn gegaan, in Wolfratshausen aangekomen zijn en via Zwitserland naar Nederland teruggekeerd zijn. De zes Haarese vrouwen die tijdens de evacuatiemars gevlucht waren zijn samen met de anderen via Zwitserland naar Nederland teruggekeerd. Vijf staan op de lijst “De Waarheid” en of “St. James Street”. Branca (Betty) Smit-Querido is daar niet bij maar ik neem aan dat zij dezelfde weg is gegaan. Uitgaand van de veronderstelling, dat alle vrouwen in het bericht van “De Waarheid” en verdere vrouwen waarvan we weten dat ze op mars naar het Zuiden zijn gegaan, dan komen we op minimum $114 + 7 = 121$.

Toelichting tot de indeling van “Thuiskomst”.

1. Drie vrouwen zijn in Duitsland gestorven. Johanna Kloet stierf 23 maart 1945 in Dachau, Dolly de Vries stierf 25 april 1945 in München en Cornelia Kegel 2 augustus in Landkreis Berchtesgaden. Hoe Cornelia Kegel in een Lager in Strub bij Berchtesgaden kwam is niet duidelijk. Ze kan bij de groep geweest zijn die 27 april 1945 op mars ging naar het Zuiden.
2. Zes vrouwen zijn ongeveer februari 1945 vrijgelaten. Hoe en wanneer deze naar huis kwamen is niet bekend. Enige zijn tot na afloop van de oorlog in Dachau of München gebleven.
3. Drie van de twaalf in de “Stemmen uit Dachau” genoemde bevrijde vrouwen in het Revier in Dachau hoorden niet tot de “Agfa vrouwen”. Blijven negen over. Ze waren ziek en het duurde enige tijd voordat ze naar huis gingen. Olga Revermann kwam einde juni 1945 thuis.¹² Liesbeth Hermsen werd als tyfus patiënt door een Amerikaanse helikopter naar Maastricht gebracht.¹³
4. Van de 17 in “De stem der Lage Landen” genoemde namen van vrouwen die in München achterbleven is een A. Beris geen “Agfa vrouw”. Van de resterende 16 staat alleen Franciska Vaesen niet op de lijst “St. James street”. Met de bovengenoemde Jo Goos zijn er dus minstens 17 Nederlandse vrouwen in München achtergebleven. In het boven genoemde bericht kan men opmaken, dat Rie Polak-Mair 18 mei 1945 Duitsland verliet. Ik betwijfel, dat de achterblijvers in München gezamenlijk met de grote groep reisden maar wel ook via Zwitserland, Frankrijk en België. De grote groep verliet Föhrenwald (Wolfratshausen) 15 mei naar Zwitserland. Er kunnen meer als deze 17 Nederlandse vrouwen in München achtergebleven zijn. Jo Goos zelf noemde 19.¹⁴
5. Renny van Ommen en Nel Niemantsverdriet werden met een vliegtuig van de US Warpress naar Nederland gevlogen. Corry Langelaan-Besseling was voortijdig bij een bakker in Dachau tewerkgesteld en was te voet aan haar terugreis begonnen.¹⁵ Al snel raakte ze uitgeput en werd erg ziek omdat zij een bacterie aan haar voet had. Ze lag al buiten bewustzijn aan de kant van de weg toen een medewerker van het Rode kruis¹⁶ haar vond. Ze werd overgebracht naar een ziekenhuis in Zwitserland waar zij een aantal maanden verbleef. Daarna is zij met de trein alsnog in Den Haag aangekomen. Susy Tieleman trouwde met een Amerikaanse soldaat en vertrok naar Amerika.
6. Van 21 vrouwen vind ik geen gegevens over hun bevrijding en thuisreis.

De gastvrijheid van de familie Walser in Wolfratshausen blijft in gesprek. Nog 7 augustus 2021 verscheen hier over een artikel in de Münchner Merkur. Aangezien het grote aantal vrouwen die bij Walser onderdak vonden is de blijvende herinnering aan deze episode meer als gerechtvaardigd. Over het aantal van de vrouwen die onderdak vonden zijn verschillende getallen in omloop. De prestatie van de familie Walser brengt mee, dat het getal, te hoog uitvalt. De eigenaar, boer Walser zelf gaf volgens het bovengenoemde

¹² „Vrouwen en Verzet“ van Anneke Nolet.

¹³ „Vragenformulier, behorende bij de aanmelding voor de toekenning van een verzetshedenkingskruis“. Bezit van Margot Sybranda

¹⁴ Jos Sinnema

¹⁵ Uit een toespraak van Leonie van Rooij- Overgoor bij de opening van het Corry Besseling plantsoen. In het bezit van Huub van Rooij.

¹⁶ Waarschijnlijk het ICRC uit Zwitserland

artikel het aantal met 550 aan.¹⁷ In een artikelserie van de Isar-Loisach Bote uit 1965 noemt Ulrich Wimmer verschillende getallen.¹⁸ Eerst het met Walser overeenkomende getal 560 waarin de bewaking is ingesloten. Daarna 250 (die een dag later aankwamen). Vervolgens 140 Nederlandse vrouwen die de boerderij van Walser verlieten en 4 mei 1945 naar Föhrenwald gingen en 150 Poolse vrouwen die op de Walserhof terug bleven. Wimmer gaat er van uit, dat de Sloveense en Russische vrouwen al eerder naar Föhrenwald vertrokken waren. Zetten we het getal van de laatste groep als 30 aan, dan komen we op een totaal van 320. In de week na aankomst op de Walserhof zijn zeker een aantal vrouwen verdwenen. Bijvoorbeeld vrouwen die aansluiting vonden bij landgenoten die zich in de omgeving bevonden. Dit kunnen echter nauwelijks $550 - 320 = 230$ geweest zijn. Volgens de transportlijsten bestond het Agfa Kommando einde oktober 1944 uit 556¹⁹ vrouwen. Kort voor de evacuatie zijn negen vrouwen uit het bordeel van Dachau in München Giesing daartoe gekomen.²⁰ Hier voor hebben we uitgerekend dat van de oorspronkelijk 195 Nederlandse vrouwen hoogstens 160 op mars gingen naar het zuiden. Van $556 + 9 - 203 = 344$ andere vrouwen zijn minstens 40 in München achtergebleven. Aangenomen dat er van de 344 geen stierf, werd vrijgelaten of in het Revier in Dachau was opgenomen dan zijn 464 op weg richting Wolfratshausen gegaan. Hier boven noemt Rie Polak-Mair het aantal 465. Niet alle vrouwen die München Giesing 27 april 1945 verlieten zijn 28 april op de Walserhof aangekomen. Leni Leuvenberg schrijft: “In die nacht zijn velen er tussenuit geknepen, o.a. alle²¹ meisjes uit de Haarensche gevangenis”. Zeker is dat zes Nederlandse vrouwen gevlucht zijn. Verder zijn enige vrouwen onderweg in een lazaret gebracht.²² Dat er geen van de 344 niet Nederlandse vrouwen stierf, vrijgelaten werd of in Dachau was is onwaarschijnlijk. Ik waag me aan een schatting, let wel, dat het getal 154 van op de Walserhof aangekomen Nederlandse vrouwen aan de hoogste kant is.

	Niederländer	Sonstige	Gesamt
Bestand Oktober 1944	195	361	556
Zugang 9.4.1945		9	9
Entlassen oder verstorben oder auf anderen Weg nach Hause	9		20*
Im Revier in Dachau	9		20*
In Gießing geblieben	17	43	60
Unterwegs geflüchtet oder im Lazarett aufgenommen	6		15*
Angekomen am Walserhof	154		450

*) Geschat

Facit: uit het AL Agfa Kamerawerk zijn hoogstens 450 vrouwen bij Walser in Wolfratshausen aangekomen. Dat er daar ongeveer gelijktijdig vrouwen uit andere kampen aankwamen is niet uitgesloten.

¹⁷ In het proces tegen de commandant Stirnweis op 13 februari 1948

¹⁸ [Auf dem Walserhof in Wolfratshausen \(vanommenverzet.eu\)](http://vanommenverzet.eu)

¹⁹ [Gesamt Agfa Übersicht \(vanommenverzet.eu\)](http://vanommenverzet.eu)

²⁰ Sabina Schalm „Überleben durch Arbeit?“ Pagina 187

²¹ Het waren niet alle vrouwen uit Haaren.

²² Memoires Mientje Proost

Thuiskomst

Achternaam laatst bekend	Meisjes naam	Voornaam	Roepnaam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
-----------------------------	-----------------	----------	----------------------	--------------------------	-----------

1 Gestorven in Duitsland

Kegel		Cornelia		Da 123111	Geb. Klaaswaal, Monument Verzetsmuseum omgekomen 2-8-1945 Landkreis Berchtesgaden
Kloet	Kösters	Joanna Catharina	An	Da 123215	Overlijdensbericht. Overleden Dachau 23.03.1945 gestorven aan Vlektyphus. Kwam naar Dachau voor een ooperatie
Vries, de		Dorothea, Irene	Dolly	Da 123250	Overleden 25.04.45, am 8.5.1945 in München kremiert. Die Urne wurde 9.11.1958 nach Loenen gebracht. Pieter Aertszstr. 83 (3)

3

2 Vrijgelaten - geen gegevens over thuisreis

Baans		Hendrika, Cornelia,		Da 123165	Geb. Rotterdam. Vrijgelaten 22.02.1945
Bax		Maria Trijntje		Da 123091	Vrijgelaten 22.01.1945
Jongman	Nobel, de	E.	Els	Da 123230	Vrijgelaten 14.2.1945, Monument Verzetsmuseum
Kuik	Groot, de	G.N.	Gatha	Da 123201	Noord Willemskanaal 89, Monument Verzetsmuseum Vrijgelaten 14.02.1945
Rietdijk		Geertje		Da 123131	Geb. Den Haag. Vrijgelaten 22.01.1945. Geertje Rietdijk als civiliste Agfa. Melde zich vrijwillig na de vrijlating.'
Schrijver		Alida Maria Theresia		Da 123140	ABC, notitie op registratiekaart: '24-2-45: Ontslagen te Dachau', 'Ontslagen en daarbij verplicht in betrekking bij S.S. familie (onder toezicht) te Dachau (woonachtig op het complex Dachau), '18-5-45: achtergebleven te Dachau.

6

3 In het Revier in Dachau - daarna op verschillende wegen naar huis

Ent, v.d.		Adriaantje		Da 123192	Rotterdam, Wathenesserdijk 410
Ginkel, van			Puck	Da 123273	Utrecht, Raamstr. 12

Achternaam laatst bekend	Meisjes naam	Voornaam	Roepnaam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Hermsen		Elisabeth	Liesbeth	Da 123206	Den Haag [Bep Boosman], pa Munnink - de Jongh, Schuytstrt 188
Janssen	Revermann	Olga, Gertrude,	Olga	Da 123130	Amsterdam, Archipelstr. 96, Nolet
Rennings	Berkelaar	Jeanne A.C.		Da 123093	Zwijndrecht, W. van Oranjelaan 29
Sandbergen		Erica M.		Da 123237	Amsterdam, Middenweg 113
Schoonderbeek	Grothand	Hendrika A.		Da 123242	Amsterdam, p.a. Spiegelgracht 2
Tisch		Ernestina Therese	Erna	Da 123247	Naarden, Verpleegster, zie Bericht T.Boosman, p.a. Naaskant, v.d. Holstlaan 20 A
Vries, de		Wilhelmina		Da 123259	Velp, Torckstr. 11

9

4 In München achtergebleven - daarna grotendeels via Zwitserland naar huis

Belkmeer	Wessel	J.	Tante Han	Da 123167	Amelandstrt 16 Amsterdam N.
Beyer		Geertruida Hillegonda	Truus	Da 123172	Zonnelaan 13 Haarlem
Blaauwboer		Johanna	Jo	Da 123177	Amsterdam Zaaiersweg 179
Boer de			Klazien	Da 123089	Boerhavelaan 2 Leiden
Boon		Elisabeth		Da 123168	Assendelft
Goos		Johanna	Jo	Da 123274	
Harst v.d.	Trompetter	Betsy Henriette	Betty	Da 123220	Lindelaan 77 Rijswijk
Hille	Way	Klazina.S.	Suze	Da 123212	Palestina str. 15, Amsterdam, Geb. in Sloten
Jorissen (Bouten)	Bergen	Elisabeth Margaretha	Betty	Da 123179	Amsterdam. Geb. in Paramaribo. Verpleegster
Koeckebakker	Garderen, van		Els	Da 123218	Hilversum, Pagina 110 van "Na het kamp"
Kortbeek	van Eijsden	Petronella	Nel	Da 123110	Dierenschelaan 169 Den Haag
Mudde	Beek, v.d. ?	Adriana.J.		Da 123226	Amsterdam
Polak	Mair	Maria Theresa		Da 123280	Hilversum
Rozendaal		Johanna	Hannie	Da 123133	
Tafelkruijer	Olfson	Erna A.	Erna	Da 123260	
Vaesen		Franciska.		Da 123248	Amsterdam, Ciska? Verzetsm. 29/4/45

Achternaam laatst bekend	Meisjes naam	Voornaam	Roepnaam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Wijnstroet		Willy		Da 123252	Amsterdam

17

5 Op verschillende wegen naar huis of naar elders

Langelaan	Besseling	Cornelia Joh.	Corrie	Da 123090	Zie gegevens over "van Rooij-Overgoor". Zij is vanuit de bakkerij in Dachau tevoet aan haar terugreis begonnen. Al snel raakte ze uitgeput en werd erg ziek omdat zij een bacterie aan haar voet had. Ze lag al buiten bewustzijn aan de kant van de weg toen een medewerker van het rode kruis haar vond. Ze werd overgebracht naar een ziekenhuis in Zwitserland waar zij een aantal maanden verbleef. Daarna is zij met de trein alsnog in Den Haag aangekomen. ABC, notitie op registratiekaart: 'Tewerk gesteld in Dachau in een huisgezin. Ontvlucht uit Dachau. Achtergebleven in Dachau op, 18 mei.'
-----------	-----------	------------------	--------	-----------	--

Niemantsverdriet		Neeltje	Nel	Da 123228	Door US Presscorps 22.5.45 naar Nederland gevlogen. Overlijdensadvertentie
------------------	--	---------	-----	-----------	--

Ommen, van	Vries, de	Rinsje	Renny	Da 123231	Door US Presscorps 22.5.45 naar Nederland gevlogen. Moeder van JvO
------------	-----------	--------	-------	-----------	--

Tieleman		Sytske Johanna	Susy	Da 123142	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. Naar Amerika. ABC, notitie op registratiekaart: 'Niet politiek'
----------	--	-------------------	------	-----------	---

4

6 Onbekend - geen gegevens over thuisreis

Boslooper		Elisabeth	Hil	Da 123170	Engelse? Niet Monument Verzetsmuseum. Kelnerin uit Cork Ierland. ABC, eigen verklaring gedateerd 13-08-45: 'Bevrijd 30 April München'
-----------	--	-----------	-----	-----------	---

Broek v.d. d'Obrenan	Coster van Voorhout	Cornelia	Corrie	Da 123086	Monument Verzetsmuseum 18/5/45 achtergebleven in Dachau ??
-------------------------	------------------------	----------	--------	-----------	--

Broek, v.d.		Anna Helena		Da 123173	Nijmegen
-------------	--	----------------	--	-----------	----------

Buuren, van		Anje Geertruida	Anny	Da 123180	Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
-------------	--	--------------------	------	-----------	---------------------------------

Celen	Gommeron	Sylvia		Da 123096	Geb. Heide, Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
-------	----------	--------	--	-----------	---

Chattelain		Maria Catharina		Da 123183	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. Opmerking op ABC: 'Niet politiek.'
------------	--	--------------------	--	-----------	--

Achternaam laatst bekend	Meisjes naam	Voornaam	Roepnaam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Cohen		Maria Josephina	Marianne	Da 123189	Schiedam geb, Kellnerin, Monument Verzetsmuseum 29/4/45. ABC, notitie op registratiekaart: '17-5-'45 in Zwitsld. aangek.'
Delden, van		Petronella Franciska		Da 123097	Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Dijkstra	van Wind	Angenielje		Da 123186	Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Hahn		Theresa Katharina		Da 123209	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. Geb. Keulen. Therese Hahn was werkzaam als wasvrouw. Op 28 oktober 1943 werd ze opgepakt, omdat ze haar man had bevrijd uit de gevangenis in Delft. Via de kampen Vught en Ravensbrück kwam ze op 15-10-1944 aan in Dachau. Na de bevrijding keerde ze terug naar Nederland, waar ze rond 31 mei arriveerde. Notitie op CEC: 'Gehuwd met Cuivers, A.P.'
Hendriks		Helena, Nelly,	Lena	Da 123207	Monument Verzetsmuseum 29/4/45 Zie ook "Vrouwen en Verzet" van Anneke Nolet
Meershoek		Elisabeth	Bep	Da 123120	Kelnerin. Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Noorda, van der		Elisabeth		Da 123229	Geb. Utrecht. Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Posno	Kein Holte	Christina Wilhelmina	Tini	Da 123241	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. Verklaring op formulier ExPoGe, zonder datum: '[...] München tot 15 mei. (1 mei '45 bevrijd)'
Rooij, de		Gertruida, Wilhelmina		Da 123235	Geb. Den Haag, Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Rook	van Dijk	Sijgertje		Da 123185	Koepelstr 42 Rotterdam. Niets op Oorlogslevens en Verzetsm. Staat op VMA onder de naam Sijgje van Dijk
Smeets		J.A.	Josee	Da 123141	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. Bezoeker heeft info toegevoegd op VMA: https://www.verzetsmuseum.org/dachau/josephine-antoinette-jose-smeets
Smetsers		Cornelia, Johanna		Da 123238	Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Smit		Catharina		Da 123239	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. ABC, notitie op registratiekaart: '(Niet politiek)'
Teunissen		Jenny	Jenny	Da 123143	Monument Verzetsmuseum 29/4/45.

Achternaam laatst bekend	Meisjes naam	Voornaam	Roepnaam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Vroome		Katharina		Da 123148	Geb. Eindhoven. Monument Verzetsmuseum 29/4/45.

21

8 Via Zwitserland naar huis maar niet op lijst "St. James Street of lijst "De Waarheid"

Dols		Elisabeth Maria	El	Da 123190	Nolet, kwam aan in Oudenbosch. Monument Verzetsmuseum 29/4/45.
Duvigneau		Maria Francisca		Da 123281	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. ABC, notitie op registratiekaart: 'Gearriveerd te St.Louis Oudenbosch 21-5-45'
Heymans		Albertine.B. H.	Tini	Da 123278	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. ABC, notitie op registratiekaart: 'Bevrijd te Wolfratshausen 22-5-45'. Eigen verklaring op formulier ABC, mei 1946: '17 April vertrek van München. Richting Bad Tolz, [...] Zaterd. 28 april aankomst in Wolfratshausen, waar we na veel omzwervingen eindelijk ondergebracht werden in enorme schuur.'
Smit	Querido	Branca	Betty	Da 123265	Kampmaatje van Leonie van Rooij-Overgoor. Monument Verzetsmuseum 29/4/45. laatstedag gevlucht

4

64

"De Waarheid" en "St. James Street"

131 Namen van vrouwen die volgens de lijsten "St. James" en "De Waarheid" via Zwitserland naar Nederland terugkeerden.

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Abspoel	Verhoog			Da 123083	Leiden
Amejde van Duyn, van	van Dunnen de Bakker	Paulina		Da 123084	Utrecht
Bijlandt, van Gravin	Rosenboom	Harmia		Da 123085	den Haag. Weduwe van Graaf van Bijlandt
Beyer		Ilse Johanna Agnes	Ilse	Da 123087	J.P. Coenstraat 19 Den Haag
Blink		Cornelia	Lies	Da 123088	Den Haag
Kraan	Boot	J. (Adriana?)		Da 123094	den Haag
Brusse	Wikowski	Martha		Da 123095	Weduwe, Loudonstraat 15 Den Haag, geb 15.01.1991?
Dubbeldeman		Maria		Da 123098	Op reunie 1945 in den Haag?
Helms	Fokkema	Johanna, Maria Elisabeth	Joop	Da 123099	Delft, geboren in Sneek
Grevenstein, van	Rosbergen	M.		Da 123100	
Guise, de		Zelamire Cornelie	Myra	Da 123101	Sumatrastraat 300 Den Haag, In "Na het kamp", brief aan Kek Ijzerdraat
Petroff	Gurp, van	Willemijn	Willemij n	Da 123102	C.W. van Santen 05.04.2002., Rotterdam
Gibbon		Cornelia		Da 123103	Monument Verzetsmuseum 29/4/45.Geb. Gouda
Heineman		Maria Johanna		Da 123104	
Loon, van	Harsseel, van	Leonie	Leonie	Da 123105	Tilburg, O Sterre der Zee.
Zuijlen, van	Hapert, van	Johanna Wilhelmina	Ans	Da 123106	Eindhoven
Reinders	Horen, van	Gerarda	Grada	Da 123107	Kanaalstrt 21 Helden
Reichart	Herweyer	Nel		Da 123108	

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Konings	Jacobs	Jeanne		Da 123109	Rijswijk
Kluijver, de		Johanna, Cornelia, Josi na		Da 123112	Geb. Utrecht
Keulen, van			Ada	Da 123113	Laren (N.H.)
Dijke, van	Kooman		Joziën	Da 123114	Middelburg
Jong, de	Knikman	Johanna.A.	Leida	Da 123115	Den Haag
Leegwater	Hammel	Bertha		Da 123116	Waalstrt 152 Amsterdam Zuid
Sanders (Lommers?)	Oort (Lommers?)	Alida	Aaltje	Da 123117	Den Haag
Mazel	Dommers	Jenny Christine	Johnny ?	Da 123118	Den Haag
Marbus	Niet, de	Arendje.	Adt	Da 123119	Scheveningen
Neuman	Ricardo	Hendrika	Ria	Da 123121	Amersfoort
Ouwens	Dijk, van			Da 123122	Rotterdam
Heijligers	Olman	Hendrika	Riekie	Da 123123	Persoonlijk contact JvO
Binkhorst	Vromans	Elisabeth	Beppy	Da 123125	Vriendin Marcelle, Nazarethstr. 1a Rotterdam O.,
Pavert, van der		Johanna F.		Da 123127	Amsterdam, Maastraat 91
Scharp	Halberstadt	Ella	Ell	Da 123128	Nieuwjaarsgroet aan RvO, Groesbeek, Anneke Nolet
Ruiten	Water, v.de	Maria	Rie	Da 123129	Rotterdam, brak haar been
Riebel		Johanna		Da 123132	Amsterdam
Grandia	Smits		Joukje	Da 123135	Bodegraven
Schouvenaars		Johanna		Da 123136	Den Haag geb.
Schotman		Maria	Ria	Da 123137	Rijswijk

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Hendriks	Scholte	Tobiena, Maria, Helena	Toby	Da 123138	Nijmegen, Nolet
Smeth, de		J.E.	Miep	Da 123139	Hillegersberg
Wolves (Terlou?)	Vries, de		Teuntje	Da 123144	Op rondje en teruggekeerd als "Terlou", Beverwijk
Vaders		Maria.J.	Mary	Da 123145	Zerstraat 86 Beverwijk, Den Haag
Voortman			Tonny	Da 123146	Den Haag
Vinke		Johanna	Jo	Da 123147	Zwartsluis
Wykowski		Ingeborg	Inge	Da 123149	Den Haag
Zilverberg	Velsen, van	Wilhelmina	Wil	Da 123150	
Blom v.d. (vroeger Slagmaat)	Vijlbrief	Jacoba	Co	Da 123151	Leiden, CPN Raadslid
Warners	Gastkemper	Helena Carla	Carla	Da 123152	Amsterdam, "Het Zakdoekje"
Ranitz, de (Jannink)	Bruins	Johanna H.	Mies	Da 123153	Enschede, Mies Jannink, eerste man gefusilleerd
Houtman	Proost	Wilhelmina H.	Mientje	Da 123154	Bergen op Zoom
Rossum, van	Krijgsman	Hannie	Hannie	Da 123155	Gorkum. Zie bericht L. van Rooij- Overgoor, laatste dag gevlucht
Ooyen, van		Jet	Jet	Da 123156	Schaarsbergen
Cnoops	Staring	Cecile.	Cis(ke)	Da 123157	Vorden, Milliestraat Amsterdam Z
Velthuijzen	Suijs	Francisca	Siske	Da 123158	Vlijmen, Pastoorske Siske Suys (M.Vaders), laatste dag gevlucht
Rooij, van	Overgoor	Leonie	Leonie	Da 123159	Laatstedag gevlucht met
Lulofs		Johanna		Da 123160	Apeldoorn
Pennings	Hoof, van	Maria	Riet, Mie?	Da 123161	Eindhoven, was in Haaren
Cohen	Pekel		Regine	Da 123162	laatstedag gevlucht

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Hoogewegen	Togt, van der	Henriette, Johanna, Petronella	Hetty	Da 123163	Geb. Den Haag, laatste dag gevlucht
Anemaet	W	Josephine Wilhelmina	Will	Da 123164	Ruisdaelskade 265 (3) Amsterdam
Buis		Adriana		Da 123166	Geb. Maarn
Bourguignon	Dam, van	A.J.		Da 123169	Brief aanmelding reunie aan Kek. Bevr. 29/4/45. ABC, notitie op registratiekaart: 'Evacuatietransport uit Dachau en route bij Wolfratshausen op 29-4-'45 bevrijd'
Althuizen		Dirkje C.	Corry	Da 123171	Den Haag
Beekhuis		Jacoba	Cobi	Da 123174	Gen. Conjee strt 162 Haarlem
Blitz	Rijn, van	Emma	Emmy	Da 123175	Rotterdam, Gevers Deynootweg 143 Scheveningen
Boosman	Delft, van	Ettina	Tiny	Da 123176	"Na het kamp" Pagina 101, Note 173
Broek v.d.	Borman	Anna	Ans	Da 123178	Hooge Kaart 27 Brasgaard?Amsterdam Hoofdweg 301. Er is een kaart van A.G. v.d. Broek Molenenweg 27 Voorthuizen aan Kek
Koppert	Buma	Apolonia Lucie	Pommetj e	Da 123181	Den Haag Overlijdensadvertentie. Sie war Niederländerin, Angabe der Nationalität in Transportliste ist falsch. Zie http://www.oranjehotel.org/wp-content/uploads/buma.pdf
Buning	Boerma	Anje	Annie	Da 123182	Heringa? Geb. 20.05.1915, Prinsessenweg 10 Groningen, Bunning?
Cornelisse	Winder	Nel	Cornelia	Da 123184	Kappelweg Limmen (rondje L.Bueninck)
Doorn	Manting	Margaretha	Gree	Da 123187	Huizen
Grader	Bloeme	Carolina.G.	Lientje	Da 123191	Amsterdam, Meerhuizenstraat 23, verpleegster, in bericht T.Boosman
Eding	Bouma	Jitske	Jet	Da 123193	Son
Fleuren		Ardina P.		Da 123194	Gefelt
Bergen	Gosschalk	Antonia	Tony	Da 123195	Amsterdam

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Gottmer		Willie	Willy, Circus Will	Da 123196	zie brief van S.v.Hall. Oude Schans 52, Amsterdam
Gijzen		Johanna	Annie	Da 123197	
Groothard		Maria H.	Bep	Da 123198	Kinheimweg 9a Bloemendaal, Keizersgracht 522 Amsterdam, Groothand?
Gerritsen	Rijff	Maria Catrina	Marietje	Da 123199	Monument Verzetsmuseum 29/4/45. ABC, notitie op registratiekaart: '30-4- 45 Bevrijd in Dachau (Wolfratshausen)' en 'Gearriveerd St.Louis te Oudenbosch 21 Juni 45'
Groen	Grit	Elsje Hermina Johanna	Els	Da 123200	Utrecht
Gerritsen	Heinsius	Hendrika	Kiky	Da 123202	Soendastrt 20 iii Amsterdam
Garderen, van	Egdom, van		Bep	Da 123203	Voskuilen strt , Leusden , Den Haag
Heddema		Berendina (Bertina)		Da 123204	Geb. Eelde
Hillers		Nellie	Nel	Da 123205	Amsterdam
Heys	Huizinga	Katrijna	Katrijn	Da 123208	Tolbert
Heereveld, van		Alfona	Fonnie	Da 123210	Nijmegen, Nolet
Hulshof	Zande, v.d.	Adriana		Da 123211	Houten
Kaanis	Noethlich	Elisabeth Alwine Rosa		Da 123214	Schalkwijk, Elisabeth?
Koster	Graastek, van	Adriana		Da 123216	Rotterdam
Krug		Elisabeth		Da 123217	Amsterdam
Leuvenberg	Beyl, v.der	Helena	Leni	Da 123219	Schiebroek
Linde, van der		Johanna		Da 123221	Hengelo

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Lagendijk	Kirchman	Marie D.	Mia	Da 123222	Half Duits? Lagerwey? Streefkerkstraat 6 Rotterdam Zuid B. Monument Verzetsmuseum 29/4/45
Mulder	Raven	Klasina		Da 123223	Hilversum
Ultee	Dijk, van	Louise	Loes	Da 123224	Laan van Meerdevoort 687, Den Haag
Meijer	Faber	Janke		Da 123225	Van Swindendwarstrt Amsterdam
Schulze	Max	Geurtje.E.M.	Guus	Da 123227	Arnhem
Phillipsen	Catharina Maria		Catrientj e	Da 123232	Amsterdam
Molen, v.d.	Pijper	E.	Aly	Da 123233	Stationsweg 31 Bedum
Par, van der		Anna C.		Da 123234	Steenbergen
Regt, de	Schilperoord	Adriana, Johanna?		Da 123236	Rotterdam
Swart	Swart	Frouwine	Winnie	Da 123243	Enschede, Zuster Swart uit "Na het kamp" Lagerälteste in München
Staveren, van	Vliet	A.Th	Nel	Da 123244	Bloemendaal
Troost		Klazina		Da 123245	Bilthoven
Israel	Schraivesand e	Johanna	Joop	Da 123246	Arnhem
Vries, de		Elfriede	Friedel	Da 123249	Roelofhartstraat 14, Amsterdam
Vega			Wanda	Da 123251	Zuider Amstellaan 219 Amsterdam Z
Prinver	Waaier, de			Da 123253	Amsterdam
Waveren, van	Hogervorst		Annie	Da 123254	Amsterdam
Zwart, van de			Annie	Da 123256	Annie de Zwart?
Hall, van		Helena S.	Suzy	Da 123257	Sloterdijk, nicht van de latere burgemeester van Amsterdam.
Nieuwenhuis	Schilpzand	Johanna Regina	Jo	Da 123258	Hugo de Groot laan 14, Heemstede

Achternaam laatst bekend	Meisjesnaam	Voornaam	Roep naam kamptijd	Kamp nummer Dachau	Opmerking
Post	Salomons	Hannegien	Annie	Da 123261	Rijsburg, Kampen?
Rijken	Nierop, van	Antje	Annie	Da 123262	Rotterdam
Verschoor		Elisabeth	Bep	Da 123263	Voorburg
Wennink		Karlina	Cary	Da 123264	De Lairessestrt 157 Amsterdam
Bueninck	Hendrikse	Elisabeth	Lies	Da 123266	Statenweg 183 Rotterdam
Duijkers	Debye?	Anna		Da 123267	Heer, Leuvenberg pagina 75
Diederik	Schans v.d.	Cornelia		Da 123268	Rotterdam
Eigelsheim		Johanna		Da 123270	Rotterdam
Gelsing		Gertrudis	Truus	Da 123272	Lent bij Nijmegen Griftdijk (rondje L.B), Anneke Nolet
Moleveld	Noordam		Truus	Da 123275	Pagina 110 "Na het kamp", Laan van Middenburg 20 Voorburg
Hoogdalem, van		Jantje		Da 123276	
Laar v.		Johanna N.	Jobs	Da 123277	Persoonlijk contact JvO, was werkzaam als secretaresse aan de HTS in Haarlem
Heuvel, v.d.		J.	Jopie	Da 123279	Amsterdam? Rotterdam?
Cunningham- Frankfort	Israels	Johanna	Hans	Da 123282	Haarlem, Jodin ging schuil onder Hans Canneheuvel, zie T.Boosman, Eerste man: Bobby Frankfort
Zuylen, van	Muller	Johanna	Joke	Da 123330	op rondje als "Muller". Den Haag
Moock, van	Parijs		Corry	Da 123124	Waalstrt 152 Amsterdam Z
Dijk, van		Adriana	Jeane	Da 123126	Amsterdam
Blaauw	Yzerdraat	Alberta	Kek	Da 123255	Beverwijk. Overlijdensadvertentie
Buys		A.E.	Aaltje (Aat)	Da 123092	Eindhoven, 1989-1991, bestuurslid Stichting